

SLIKARSTVO U NAS

Našim starijim slikarima – mislim na one prije Kraljevića, Račića, i Babića, kao i na one nekoje koji, premda godinama mlađi, pripadaju starijima – bio je kod slikanja glavni-ji tzv. *sujet* slike nego sama slika. Publika je radi toga *sujeta* (– obično: historijsko lice, historijski događaj, narodni običaj, narodna nošnja itd.) te slike i kupovala; pa i sama kritika se više obazirala na taj *sujet* nego na umjetnost u slici. Znam da to kritici ne bi priznali, već i radi toga što sami nisu svjesni što čine. Ali da su se uvijek “postavili na gledišće” koje im je bilo glavnije od same umjetnosti kad bi pisali bilo o slikarstvu i kiparstvu, bilo o literaturi i muzici, o tomu se može uvjeriti svaki koji pročita samo jednu njihovu kritiku. Tako oni pišu i danas – ukoliko, dakako, uopće još pišu i ukoliko nisu zamukli i šute, živeći pristojnim životom ostalih građana, što su zapravo uvijek i bili, i brinući se za našu literaturu još samo toliko da vide što se o njima piše i naročito za to kakvo će ih mjesto dopasti u onoj grobnici, koja se zove historijom literature. Da je onima drugima, koji se još pokadšto jave, pred očima fantom tzv. nacionalne kulture, to valjda ne bi htjeli ni oni sami poreći; pa ako ih možda ima koji ne misle da tu nacionalnu kulturu stvara baš Bužan, slikajući seljakinje i ciganke iz okolice Zagreba, ili Iveković, slikajući prizore iz hrvatske prošlosti, onda sigurno misle da tu kulturu gradi Meštrović.

Ako na slikama tih starijih slikara nije bilo kakvo historijsko lice, prizor iz narodne prošlosti ili iz narodnog današnjeg života, onda je bilo ono što se može vidjeti na Bukovčevim ili Crnčićevim slikama. Tj. naslikano ono što se građaninu u životu najviše sviđa: lijepa žena, ukusno obučena, sjedeći u vrtu s lepezom u ruci, ili stojeći negdje u prirodi; more, Crkvenica, Kraljevica, Dubrovnik; cvijeće, svježina jutra, zapad sunca,

pastirice, večer... Ukratko: razglednica. Opet glavno *sujet*, koji se sviđa.

To će reći: naši su stariji slikari slikali ono što građaninu treba kao ornament njegova života.

Zato je uzaludno htjeti uništiti takvo slikarstvo. Ono pripada u taj život kao ornament i tek kad nestane toga života nestat će i toga ornamenta: toga slikarstva.

U novije vrijeme pokušali su i u nas nekoji mlađi slikari (prva dvojica među njima, Račić i Kraljević, već su mrtvi) da slikaju sliku, tj. da slika ima vrijednost sama po sebi a ne po *sujetu*. Prekid sa slikarskim historizmom, s folklorom, s razglednicom. Izraziti u slici viđeni život, to je bilo sve.

Račić i Kraljević su, dakle, pošli putem koji su pokazali prvi impresionisti.

Dakako, Račić i još manje Kraljević, po onim slikama što su ih ostavili, ne pokazuju nam se kao veliki slikari; ali su oni kao prvi impresionisti u nas bili odlučni za mlađe slikare, koji su se ugledali u njih i čije prve slike su kadšto prosta imitacija njihovih slika.

Poslije Račića i Kraljevića bio je još jedan mladi slikar koji je za tu skupinu najmlađih naših slikara imao jedno značenje, o kojemu znaju jedino oni sami, a možda ni oni svi. Taj mladi čovjek, potpuno nepoznat ne samo tzv. publici nego gotovo i svoj kolikoj našoj kritici (– koja mu je u najboljem slučaju posvetila koji redak kad bi pisala o izložbi đaka *Umjetničke škole*, toj izložbi gdje bi jedino izložio koji svoj rad jer je, kao đak, valjda morao –) taj učenik *Umjetničke škole* imao je, kao drug Uzelca, Sumanovića, Gecana, Trepšea, i dr., pri nastajanju tih naših najmlađih slikara udjela, za koji, kako rekoh, i ne slute osim nekoliko rijetkih koji su u to upućeni. On ne samo da je jedan od prvih koji je govorio o Cézanneu, ekspresionizmu, kubizmu, itd., nego je i slikao i crtao tako da se njegovi ondašnji radovi mogu uporediti s najboljim današnjim radovima ovih slikara; i nema sumnje da je on i svojim slikama i crtežima i svojom inteligencijom imao mnogo, kako se to veli, utjecaja na svoje drugove, dakle, na naše najnovije slikarstvo.

Ime toga mladog čovjeka je Milan Steiner i on je već mrtav. Pred kakve dvije godine umro je od španjolske groznice. Ja se ne sjećam da ga se itko spomenuo ni prigodom njegove smrti ni kasnije; pa kad se piše toliko mnogo ne samo o njegovim drugovima nego svaki dan o “zaslugama” bezbrojnih domoljuba, politika, vatrogasaca, ministara, sportsmana, oficira, gradskih otaca itd., zašto se ne bi pisalo o tom mladom slikaru, koji je prešavši dvadesetu godinu slikao bolje nego koji od naših starih slavni i ugledni mazala i koji je više od njih imao značenja za najnoviju epohu našeg slikarstva.

Radi toga, kad se govori o udjelu Račića i Kraljevića pri nastajanju toga najnovijega slikarstva u nas, držao sam da se uz njih može spomenuti i ime toga gotovo potpuno nepoznatog i već pokojnog mladića.

Mala skupina tih naših najnovijih slikara danas se već udaljila od Račića i Kraljevića, s kojima je (narочito s Kraljevićem) imala u početku zajedničku ne samo tehniku nego i *sujet*, tako da se to kod nekih iz te skupine (Trepše) približavalo kopiji. Oni danas nastoje da sliku komponiraju, tj. da boje i linije podvrgnu jednom drugom redu nego onom koji je u prirodi.

U toj skupini je i Uzelac, sigurno jedan od najjačih; iako se još ne da sigurno reći koji je u toj skupini najjači, dok jedan na drugoga tako slični u svemu i dok je vjerojatno da uzajamno jedan drugoga duhovno oploduje. Tek u posljednje pola godine čini se da se počinju već diferencirati, naročito dok se nekoji od njih, sam Uzelac, naprimjer, približavaju kubizmu. Potom će se moći već brzo da govori o pojedincu, dok se do sada, uglavnom, moglo da govori samo o jednoj skupini.

Ja ne ću i ne mogu da ovdje o Uzelcu izričem nikakvih tzv. definitivnih sudova: on je u postajanju, on živi. Sve da mi i uspije definirati ga kao slikara u današnjem času, on bi tu moju definiciju prerastao, izrastao u nešto drugo.

Nemam ni te namjere da po običaju naših kritika opisujem njegove slike, redajući predmete koji su naslikani i kojim bojama su naslikani. Sliku te slike može da pruži jedino ona

sama, slika (i tek donekle njena reprodukcija). Moja slika tih Uzelčevih slika mogla bi da bude u najboljem slučaju literatura, odnoseći se prema tim slikama kao te slike prema životu koji ih je inspirirao. Međutim, u ovom slučaju imate te slike reproducirane pred vašim očima i možete ih – što je najbolje – sami da promatrate.

Ja sam spomenuo da se Uzelac u najposljednjim svojim slikama približava kubizmu, dakle apstrakciji. Iako Uzelčeve slike još nipošto nisu apstraktne, on bi jedanput, ako bude išao ovim putem, mogao da postane slikarom apstrakcija. Držim da ne treba u principu biti ni protiv kojega pravca u umjetnosti, pa ni protiv apstraktnog slikarstva. Ali slikari se na svoj vlastiti riziko upuštaju u apstrakciju. Kandinsky, jedan od prvih među apstraktnim slikarima, pisao je da se ne treba prenageliti, jer da današnje vrijeme “još nije zrelo za apstrakciju”. Ne ispitujući uopće, je li opravdana ta nada da će u budućnosti biti samo apstraktno slikarstvo, ja navodim to mišljenje jednoga od prvih začetnika apstraktnog slikarstva. Napokon, treba li baš željeti to oslobođenje od “predmeta” u umjetnosti?! Dok su ti “predmeti” ljudi, stabla, kamenje, životinje, zvijezde, ukratko sve što je oko čovjeka i prema čemu je on u neprekinutom odnosu dok živi. Pa iako ga to, što je oko njega, muči i zadaje mu bol, ja ne držim da bi on trebao izmisliti jedan drugi svijet, gdje tih “predmeta” ne bi bilo, jedan svijet u koji bi se on zaklonio pred njima, “oslobodio” se od njih. Ima i jedno drugo savladavanje života koji živimo negoli bijeg od njega. Baš jedno savladavanje toga života, savladavanje pomoću izraza, i jest umjetnost. I što drugo da nam umjetnik veli ako ne svoj odnos prema čovjeku, stablu, zvijezdi (ili ako hoćete Bogu)?! Može li se to izreći i apstraktnim nekim formama, to je pitanje na koje umjetnik treba da odgovori sam za sebe. Na svoj vlastiti riziko, dakako.

Svakako, ekspresionizam i kubizam imaju zaslugu da su slikarstvo ponovo oslobodili od nekih stvari koje nisu neophodno potrebite za komponiranje slike ni za njenu umjetničku vrijednost, i da su dali pravo viziji, svima vizijama koje umjet-

nik može imati o životu, a ne da mora ostati kod jedne. Dakako – sudbinom događanja u svijetu – bezbroj onih koji slikaju bez znanja anatomije i bez upotrebe perspektive, hoće danas da vrijede kao ekspresionisti i kubisti. No koga da se okrivi? Zar su krivi helenski kipari što i danas kipari modeliraju Afroditu što je moguće sličnijom njihovim Afroditama, mada je već pred toliko stoljeća iščezlo iz svijeta ono osjećanje koje je određivalo oblik helenskih božica?

Na koncu, htio bih nešto reći što se ne tiče nipošto samo Uzelca nego cijele te skupine najnovijih slikara u nas.

Slikar danas mora da prodaje svoje slike današnjem građanstvu, tj. jednoj vrsti ljudi koja s tim slikama, kao s umjetnošću uopće, nema obično nikakve veze. (– Taj interes magarca za cvijeće, to je ono što se meni čini apsurdno; nipošto onaj prezir, koji građanin ima za umjetnost kao za stvar – posve logično prema svom životu – nekorisnu –.) Dakle, dok je današnji slikar, uglavnom, primoran da svoju sliku daje u kuću toga građanina, on ne bi smio svoj talent da upotrebi za užitak tomu građaninu, tj. da ga po narudžbi opskrbljuje s onim u čemu građanin doista uživa. Naprotiv, danas kad je ostalo na umjetnicima i filozofima da ne samo spasu “dostojanstvo” čovjeka nego da u neku ruku opravdaju to što on uopće postoji, danas najmanje umjetnik smije da stoji na službu građanstva.

Ja ne mislim ovdje ni na kakvu propagandu, i riječ “građanin” nema ovdje onog značenja koje joj se daje u socijalističkim novinama; štoviše, ta riječ u ovom značenju ovdje može da obuhvati u sebe i samog socijalističkog novinara. S tom riječi ja hoću samo da označim ono što današnji građanin zapravo jest: čovjek, koji pokazuje neki interes za ono što doista nije njegova prava potreba, kao za ideje i umjetnost, te koji po tom može da ima svoje ideje (jer je ravnodušan prema svemu što nije njegov najbliži interes i korist) i koji umjetnost čini prostim ornamentom svoga života.

Ne samo ni na kakvu propagandu u umjetnosti, ja ne mislim, štoviše, ni na to da svaki današnji umjetnik treba da bude Goya, Daumier ili Flaubert. Ali svakako treba da bude ne-

gacija jednog apsurdnog ili afirmacija jednoga višega života. To je ovdje doista apstraktno izrečeno, jer se to konkretno može da vidi samo u umjetnikovim djelima, u kojima je realizirana njegova vizija života.

“Savremenik”, XVI, br. 2, str. 73–77; Zagreb, veljača 1921.